

DOI: 10.18427/iri-2018-0044

Fülöp Zsigmond – Egy tudós tanár kálváriája a 20. században

Szóró Ilona

Könyvtárellátó Nonprofit Kft.

szoro.ilona@kello.hu

Fülöp Zsigmond Hódmezővásárhelyen született, 1882. december 21-én. Középfokú tanulmányait a helyi Református Főgimnáziumban végezte. Az érettségi után beiratkozott a Budapesti Tudományegyetemre, ahol 1905-ben szerzett vegytan-természettudomány szakos tanári diplomát. Tanári pályáját a budapesti nagydiófa utcai polgári iskolában kezdte. Mindent megtett, hogy korszerű természettudományos világképet adjon a diákjainak. A legkorszerűbb tudományos eredményeket igyekezett beemelni a tananyagba, amit gyakorlatias megközelítéssel, közérthető példákon keresztül ismertetett meg a diákjaival. Figyelmet fordított arra is, hogy ne csak az iskola falai között folyjék a tanítás, a nevelés. Rendszeresen vitte osztályait kirándulni, hogy a természetről, annak valós közegében beszélgesse. Fontosnak tartotta, hogy a tanulás egyben élmény is legyen, ne csupán a tankönyv száraz szövegének elsajátítása (Galambos, 1969:1020).

Diákjai nagyon szerették a csendes szavú, kistermetű, cvikkeres Fülöp tanár urat. Kollégái egy része azonban világnézeti okokból, vagy csak egyszerű szakmai féltékenységből rossz szemmel nézte a forradalmian új tudományos gondolatok, mint a darwinizmus oktatását, és az alkalmazott liberális nevelési módszereket. Előfordult, hogy a történelem tanára azzal példálózott a tanulók előtt, hogy a tanár is ember, tehát ő is tévedhet, mint például Fülöp tanár úr, aki azt akarja elhittetni diákjaival és kollégáival egyaránt, hogy az ember a majomtól származik. Fülöp Zsigmond ugyan ezt sosem állította, de kritikussai nemigen figyeltek a részletekre (Zsoldos, 1949:7).

A tanítás mellett Fülöp Zsigmond komoly elhivatottságot érzett a tudományos kutatás iránt. Az egyetemi évek alatt megkezdett szakmai munkája eredményeként 1906-ban biológiából doktorált a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Értekezése címe: *Az átöröklési probléma történeti fejlődése Hippokratéstól a jelen korig*. Ezt követően hosszabb időt töltött Londonban és Berlinben, kiegészítő egyetemi tanulmányokat folytatott, és a berlini egyetemen kémiából is doktorált. Kiválóan beszélt angolul, németül és franciául. Sokat utazott, különböző szakmai programok kapcsán, Anglián és Németországon kívül járt Olaszországban és az Egyesült Államokban is (Bíró, 1974: 20–21; Galambos, 1969:1020).

Külföldön tartózkodva nemcsak a természettudományok területén tájékozódott, hanem társadalmi, kulturális téren is igyekezett tapasztalatokat gyűjteni, és hazatérve közkinccsé tenni azokat. 1907-es angliai látogatása után hosszabb cikket közölt a *Huszedik Század* című lapban a brit népkönyvtárakról, melyek minden városban megtalálhatók, széles választékot kínálnak, így a kultúrához való hozzáférés már nem pénz kérdése, mert mindenki hozzájuthat az őt érdeklő

olvasnivalóhoz. A cikkben szembeállítja az Angliában látottakat a magyarországi helyzettel, ahol alig van használható népkönyvtár, azok is csak kisszámú, elavult ismeretterjesztő és gazdasági műveket, régi történeti korokat idéző romantikus munkákat, illetve „mulattató” kiadványokat kínálnak az olvasóknak. A modern anyagi világról vagy a társadalom aktuális kérdéseiről szóló írásokkal azonban nem rendelkeznek (Fülöp, 1907:1073–1074).

Szakmai teljesítményei elismeréseként a Budapesti Tankerületi Főigazgató polgári iskolai tanárból felsőkereskedelmi iskolai tanárrá nevezték ki, ami komoly előlépést jelentett. Előbb az Izabella utcai, majd a Vas utcai kereskedelmi iskolában tanított. Hangsúlyt fektetett arra, hogy az új tudományos eredményeket, Darwin, Haeckel, Lamarck tanait is beemelje a tananyagba, természetesen a 16–18 éves korosztály által megérthető formában. Gyakran vitte diákjait a budai hegyekbe, ahol növényeket gyűjtöttek, vagy madarak és más állatok viselkedését figyelték meg. Rögtönzött órákat tartott a Citadellában a természet és az ember kapcsolatáról. Ugyanakkor elvitte növendékeit üzemlátogatásokra is, például üveggyárba vagy gumigyárba. Meg akarta mutatni nekik, hogy a fizika és kémia törvényei, illetve a tudomány eredményei hogyan jelennek meg a hétköznapi gyakorlatában, és milyen szerepet játszanak a modern világ megteremtésében (Zsoldos, 1949:7; Pető, 1982:4).

Az iskolai tanítás mellett jelentős tudományos munkát végzett. Egyik legavatottabb fordítója volt Darwin és követői (Bölsche, Haeckel, Forel) műveinek. Széles körben népszerűsítette a darwini szemléletet tudományos tanulmányok és ismeretterjesztő cikkek tucatjait adta közre, a *Természettudományi Közlöny*, illetve a *Huszdik Század*, a *Magyar Figyelő*, a *Világ*, a *Népszava* hasábjain. Az „Ébresztő Füzetek” sorozat keretében 1909-ben három önálló művet jelentetett meg a *Mi az élet?*, *A Föld keletkezése* és *A Halley üstökös* címmel (Galambos, 1966:248).

Charles Darwin születésének 100. évfordulója alkalmából, Fülöp Zsigmond cikket közölt a *Népszava* hasábjain. Az írás alapvetően ismeretterjesztő jellegű volt, amely közérthető módon összefoglalta Darwin megállapításait és azok jelentőségét. Egyúttal azonban a társadalom a természethez való viszonyának kérdései is megjelentek benne. A darwini elmélet körül kibontakozó vitát azzal magyarázta, hogy a brit természettudós természeti törvények segítségével értelmezte az élővilág keletkezését, anélkül, hogy természetfeletti teremtő hatalom közreműködését feltételezte volna, és ez alapjaiban megkérdőjelezte meg az egyház tanításait és világi szerepét. Darwin jelentőségét azzal méltatta Fülöp, hogy ha a tudomány később meg is haladná az általa tett állításokat, az elvitathatatlan érdeme marad, hogy az ő munkássága indította el az intenzív tudományos kutatást ezen a területen, amelybe azóta már tudósok százai kapcsolódtak be (Tasi, 2016:129, 163).

Fülöp Zsigmond aktív tudományszervező, tudománynépszerűsítő tevékenységet folytatott, de értelmiségiként alapvető társadalmi kérdésekben is hallatni kívánta a szavát. Beállítottsága révén elsősorban a Huszdik Század folyóirat körül tömörülő szellemi körhöz, polgári radikális és szociáldemokrata gondolkodókhöz csatlakozott. Tagja volt számos szakmai és társadalmi szervezetnek, a Magyar Tanítók Szabad Egyesületének, a Természettudományi Társulatnak, a Darwin Körnek, valamint a Társadalomtudományi Társaságnak, az Országos Reform Clubnak, az Országos Polgári Radikális Pártnak. Előadásokat tartott a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületében, a Galilei-körben, a Társadalomtudományok Szabadiskoláján. Ez utóbbi helyen olyan kollégákkal dolgozott, mint Szabó Ervin, Szende Pál, Kunfi Zsigmond, és olyan tanítványai voltak, mint például Szakasits Árpád, az MSZDP későbbi elnöke, illetve köztársasági elnök (Galambos, 1969:1021).

Fülöp Zsigmond 1912-ben tudományos ismeretterjesztő lapot indított *Darwin* címmel. Barátai kételkedve fogadták az ötletet, hogy a tekintélyes és bejáratos *Természettudományi Közöny* mellett vajon lesz-e érdeklődés egy kéthetenként, 15 oldalon, 2000–2500 példányban megjelenő hasonló témakörrel foglalkozó folyóirat iránt. Fülöp Zsigmond azonban rendkívül fontosnak tekintette ezt a vállalkozást, ő maga volt a kiadó és a szerkesztő egy személyben, és a lapot minden külső anyagi forrás nélkül adta közre. Célja a természettudományok népszerűsítése, az új tudományos eredmények és szemlélet terjesztése, a szélesebb tömegekhez való eljuttatása közérthető formában, de igényes színvonalon. A *Természettudományi Közöny* tanulmányaihoz képest a magasabb képzettséggel nem rendelkezők számára is jól érthető, a sajtóban megjelenő ismeretterjesztő cikkekhez képest pedig szakmailag megalapozott írások közlését tervezte (Tasi, 2016:164).

A folyóirat 1. száma 1912. október 1-jén jelent meg. Beköszöntőként Wilhelm Bölsche *Népszerű természettudomány* című cikkét közölte a lap. A folyóiratban az általános természettudomány, az orvostudomány és a technikai haladás tárgyköre képezett állandó rovatot. Az orvostudomány keretében kiemelt hangsúlyt kapott az egészséges élet környezeti feltételei és a népbetegségek kérdése. A technika rovat folyamatosan beszámolt az új találmányokról. Minden második számban szerepelt „a mikroszkóp világa” című rovat is. A szakmai anyagokat apróbb cikkek, a tudományos élet fontosabb eseményeit, érdekességeit bemutató krónika és könyvismertetés egészítette ki. Gyakran szerepeltek tudománytörténeti írások, híres tudósokról szóló megemlékezések, a filozófia, a szociológia, a pedagógia és a természettudományok kapcsolatát elemző cikkek is. Az elméleti megközelítéstől az alkalmazott tudományos eredményekig a *Darwin* mindenről igyekezett tájékoztatni olvasóit. Fülöp Zsigmond figyelmet fordított arra, hogy újságja kövesse a gyors iramban fejlődő tudomány legújabb eredményeit. (Galambos, 1966:248).

A cikkek szerzői részben neves külföldi tudósok és elismert hazai szakemberek voltak. A hazai szerzők főként a *Természettudományi Közönyben* is rendszeresen publikáló tudósi körből kerültek ki. Írásaik mellett azonban helyet kaptak a lapban középiskolai tanárok, orvosok, mérnökök természettudományokat népszerűsítő írásai is. Fülöp Zsigmond a folyóirat 8 évfolyamában 31 cikket jelentetett meg, de ezek mellett szerkesztőként, névtelenül számos kisebb írást, hírt, könyvismertetést adott még közre. A folyóirathoz kapcsolódva Darwin Könyvtár néven könyvsorozat is megjelent, amely főként külföldi szerzők lefordított műveit adta közre. A sorozatban 13 kötetet adtak ki (Beck, 1998:533-534)

Az 1918. október 31-én kirobbanó polgári demokratikus forradalomtól tanárként, tudósként és a társadalmi problémák iránt érzékeny értelmiségiként egyaránt sokat várt. Remélte, hogy a változás az iskola világában is komoly reformokat eredményez. A tananyagban a korábban jórészt reprodukálható irodalmi és történelmi ismeretek mellett nagyobb teret kapnak a tapasztalatra, az empiriára építő, gondolkodni tanító természettudományok. Azt vallotta, hogy a közoktatásban modern és gyakorlatias szemléletre kell nevelni a diákokat, ehhez a falusi elemi iskolában is lennie kell mikroszkópnak, távcsőnek, a kémiai laboratórium egyszerűbb eszközeinek, mert csak az ilyen változás eredményezhet korszerű természettudományos műveltséget, ami egyben az esélyegyenlőség alapjául szolgálhat (Fülöp, 1918:265).

Fülöp Zsigmond 1918 novemberében tagja lett a Nemzeti Tanácsnak, ahol elsősorban a közoktatás tananyagának megújításával, illetve a tudományok széles körben való népszerűsítésének kérdéseivel foglalkozott. A Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltását követően komoly illúzió élt benne abban a tekintetben, hogy az új rendszer talán majd a gyakorlatban is megvalósítja az esélyegyenlőséget. Ezért

vállalt szerepet a Természettudományi Társulat élére állított 14 fős direktóriumában. Közvetlen politikai tevékenységet azonban ekkor sem folytatott. A *Darwin* hasábjain között két utolsó cikke a természettudományok korszerű iskolai tanításának tartalmi és módszertani vonatkozásaival foglalkozott (Fülöp, 1918:265; Pető, 1982:4).

1919. május 1-jén a *Darwin* folyóirat kiadását átvette a Közoktatási Népbiztosság. Ez tulajdonképpen a lap államosítását jelentette, de Fülöp Zsigmond sokáig már nem tudta volna vállalni a kiadást, mert egy levelének tanúsága szerint a megjelenésétől eltelt 8 év alatt 20 000 aranykorona ráfizetése volt az újságon. Azt viszont sikerként könyvelte el Fülöp Zsigmond, hogy a lap a közoktatás vezetésének hatáskörébe került. Ettől azt remélte, hogy végre megoldódik a *Darwin* által képviselt szemlélet, a korszerű természettudományos világkép, az új tudományos eredmények mielőbbi átvétele az alsó és középfokú oktatásba. A katonai helyzet gyors romlása, majd a tanácskormány lemondása miatt azonban lehetetlenné vált a folyóirat további kiadása. A *Darwin* utoljára 1919. július 1-jén jelent meg (Galambos, 1966:250–251).

A kiépülő Horthy-rendszerben vizsgálat indult Fülöp Zsigmond ellen. Folyóiratának kiadását betiltották, 1921-ben tanári státuszát felfüggesztették. Ahhoz képest, hogy számos tanár, tudományos kutató állt szolgálatban a Tanácsköztársaság idején, és utána megtarthatta állását, a Fülöp Zsigmond elleni eljárás szokatlanul szigorúnak számított. Ennek egyik oka a politikai baloldalhoz, a polgári radikálisokhoz és a szociáldemokratákhoz fűződő kapcsolata volt. Nagy súllyal estek a latba a korszerű természettudományos szemlélet melletti harcos kiállása során bizonyos egyházi és maradi felfogású pedagógusi körökkel való konfliktusai is. Bár nyílt összetűzései sosem voltak ezekkel a tényezőkkel, a modern gondolkodás aktív népszerűsítésével komoly bosszúságot okozott az új politikai kurzusba beépült konzervatív köröknek. A helyzetét csak nehezítette zsidó származása. Az 1922-ig húzódó vizsgálat végül azzal zárult, hogy 40 évesen kényszernyugdíjazták. Ugyanakkor 1925-ig, mint megbízhatatlan személy rendőri felügyelet alatt állt (Pető, 1982:4).

Az adott körülmények között, amikor tanult hivatását nem gyakorolhatta, komoly gondot jelentett számára népes családja, négy lánya eltartása. Sokat dolgozott, tudományos és ismeretterjesztő cikkeket, a természet és a társadalom viszonyát vizsgáló írásokat közölt a legkülönbözőbb lapokban. Mivel személye bizonyos tekintetben problémát jelentett, cikkei egy részét Fejes Zsigmond, Fodor Zoltán, Fodor Zsigmond, Füzessy Zoltán álnevek alatt publikálta. Dolgozott a *Népszava* munkatársaként, a Pesti Hírlap Könyvek szerkesztőjeként, részt vett több lexikon kiadásában, illetve régi magyar szerzők, köztük Jósika Miklós és Vas Gereben műveinek modernebb nyelvezetre való átdolgozásában, könyveik újabb kiadásához (Markó, 2001:840; Kőszegfalvi – Borus, 2002:74–75).

A tudományos munkát a legnehezebb években sem hagyta abba, szerény megtakarításából otthon rendezett be laboratóriumot, ahol a kutatásait folytathatta. Az anyagi nehézségek leküzdésében Fülöp Zsigmondot feleségére is támogatta. Bosányi Margit elemi iskolai tanítónő volt, aki férje állásvesztése után úgy teremtett elő nagyobb összeget a család helyzetének stabilizálására, hogy 1924-ben egy összegben kikérte a nyugdíjmegváltását Budapest Székesfőváros Tanácsától. Később maga is többet publikált, családi és háztartási témájú cikkeket közölt különböző lapokban, megjelent 4 regénye (külföldi írói álnevek alatt), és kiadták több szakácskönyvét is (Gulyás, 1995:1056).

Kiváló nyelvismerete révén Fülöp Zsigmond sokat fordított, közel két évtizeden keresztül ez jelentette a család legfőbb megélhetési forrását. Kezdetben külföldi tudományos könyveket és cikkeket jelentetett meg magyarul. A nagyobb kereslet miatt azonban fordításai között egyre nagyobb teret foglaltak el, a szépirodalmi

művek, illetve a kifejezetten szórakoztató jellegű kiadványok, kalandregények, vadnyugati és detektívtörténetek. Az általa fordított tudósok között volt Charles Darwin, Wilhelm Bölsche, Ernst Haeckel, Alexander v. Humbolt. Az irodalmi művek szerzői sorában szerepelt Charles Dickens, Alexandre Dumas, Daniel Defoe, Jack London, H. G. Wells, illetve Arthur Conan Doyle, Edgar Wallace, Max Brand. A fordításokra annál is nagyobb szükség volt, mert 1923 és 1936 között saját könyvet nem tudott kiadni (Gulyás, 1992:891–898).

Egy alkalommal a fordított könyv miatt kis híján komoly bajba került. Hans Heins Evers német író *Vörös kő* című könyvének magyarországi megjelenése után 1930 májusában az ügyészség vádat emelt szeméremsértés miatt a fordító (Fülöp Zsigmond) és a kiadók (Müller Dávid, Müller Pál, Radó Izor) ellen, és indítványozta a könyv elkobzását és megsemmisítését. A vizsgálóbíró és a vádtanács azonban elutasította az ügyészség indítványát. A budapesti büntetőtörvényszék elnöke, Törek Gyéza által vezetett, az ügy kényes természetére való tekintettel elrendelt zárt tárgyalás során, mind a négy vádlottat felmentette. Az ítélet szerint a könyv nem tartalmazott szeméremsértést (Szeméremsértési pör, 1930:10).

Egészen másféle okból került szembe Fülöp Zsigmond néhány évvel később ismét a hivatalos szervekkel. A két letartóztatott és statáriális eljárás során halálra ítélt kommunista, Sallai Imre és Fürst Sándor elítélését követően, 1932 júliusában széleskörű aláírásgyűjtés kezdődött a statárium bevezetése és a halálbüntetés ellen. A tiltakozáshoz számos ismert művész, tudós is csatlakozott, Fülöp Zsigmond mellett Illyés Gyula, József Attila, Kosztolányi Dezső, Kassák Lajos, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc (Tasi, 1980:100).

A második világháború, a nélkülözés, az üldöztetés súlyos megpróbáltatást jelentett Fülöp Zsigmond és családja számára. Négy lánya közül kettő meghalt. A háború befejezését egy új kezdet lehetőségének látta, demokratikus és igazságos társadalmi viszonyok kialakítására. Bízott azokban a közéleti tényezőkben, a polgári radikális és szociáldemokrata szellemi körökben, akikkel a század eleje óta közösséget vállalt. A közvetlen politikai tevékenységtől azonban távol tartotta magát. Az új ideológiákkal kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy mindezek a nézetek nem abszolút, hanem csak viszonylagos igazságot tartalmaznak. Minden tekintetben igaznak és igaznak csak a tudományos eredmények tekinthetők, amelyeket empirikus módon bizonyítani lehet (Fülöp, 1946:151–153).

Méltányolva szakmai és emberi kvalitásait 1945-ben rehabilitálták, visszaadták tanári pozícióját és igazgatói kinevezést kapott. A közoktatás mellett rendkívül fontosnak tartotta a felnőttképzést. Azt vallotta, hogy egy kevés tudás többet ér, mintegy egy nagy halom kenyér, mert az egyszer elfogy, a tudás viszont megmarad, és kenyeret biztosíthat egy egész életre. Megromlott egészségi állapota miatt hamarosan nyugállományba vonult. A tudományos és ismerterjesztő tevékenységét azonban folytatta, számos kisebb-nagyobb cikket közölt szakmai lapokban, illetve az *Új Idők*, a *Világ*, az *Embernevelés*, a *Kossuth Népe* és a *Népszava* hasábjain. Továbbra is fordított, néhány szépirodalmi művet, és több fontos tudományos munkát adott közre. Önálló szakmai műve 1949-ig három jelent meg (*A Föld keletkezése*, *Csodák az állatvilágban*, *A vegytan története*). Utolsó könyvét (*Kísérletezés úttörői*) már halála után, 1958-ban adták ki. Több jelentős műve, köztük *A szaporodás titkai*, és *A biológia története*, kéziratban maradt (Galambos, 1969:1022; Pető, 1982:4).

Fülöp Zsigmond 1949. április 11-én halt meg, Budapesten. Temetésére április 14-én került sor a Farkasréti temetőben. Laikus szertartás keretében búcsúztatták. Tanítványai, pályatársai nevében Goda Gábor mondott beszédet. Szakasits Árpád köztársasági elnök koszorúján a következő szöveg állt: „A barátunk és tanítónak”. A

halálhírről, rövid nekrológ keretében valamennyi vezető lap megemlékezett. A *Népszava*, pályája felidézésekor azt emelte ki, hogy életét a természettudományok széles néptömegek előtti népszerűsítésének szentelte. Mások is külön érdemként említették, hogy életközelségbe hozta sokak számára az akadémikus tudományt, és a beavatott kevesek által használt szakmai „tolvajnyelv” helyett, mindenki számára közérthető módon tudott beszélni a legnagyobb tudományos felfedezésekről is (Zsoldos, 1949:7; Pető, 1982:4; Galambos, 1969:1022).

Fülöp Zsigmond tudományos felfogását, tudománynépszerűsítő törekvéseit és pedagógusi habitusát tekintve egyaránt a korukat megelőző nagy egyéniségek közé tartozott. Felfelé ívelő pályáját azonban a történelmi változások derékba törték. Megfosztották a katedrájától, a kutatási erőforrásaitól, egy időre még a publikálási lehetőségtől is. Ennek ellenére, folytatta a megkezdett munkát, végig azt vallva, hogy a tudomány eredményeit mindenkinek el kell juttatni. Méltatlan háttérbeszorítása és korai halála miatt az utókor gyakorlatilag elfeledkezett a nevééről. Holott tiszteletet parancsoló szellemi hagyatékot hagyott hátra, melynek részét képezi 14 saját és 125 lefordított könyv, 31 nagyobb tudományos tanulmány és mintegy 250 különböző témájú kisebb cikk.

Irodalomjegyzék

- Beck Mihály (1998). Tudományos mozgalmak. 80 év hazai természettudományi művelődéstörténete. *Természet Világa*, 129 (12), 531-534.
- Bíró József (szerk.) (1974). Hódmezővásárhely jelesei. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Város Tanácsa.
- Fülöp Zsigmond (1907). Népkönyvtárak Angliában és nálunk. *Huszedik Század*, 8 (2), 1073-1076.
- Fülöp Zsigmond (1911). A darwinizmus válsága. *Magyar Figyelő*, 1 (21), 213-220.
- Fülöp Zsigmond (1918). Forradalom és tudomány. *Darwin*, 7 (23), 265.
- Fülöp Zsigmond (1946). Az igazság – a tudományban. *Új Idők*, 52 (1), 151-153.
- Galambos Ferenc (1966). Fülöp Zsigmond és a Darwin c. folyóirat. *Magyar Könyvszemle*, 82 (3), 247-251.
- Galambos Ferenc (1969). Fülöp Zsigmond. *Élet és Tudomány*, 24 (22), 1020-1022.
- Gulyás Pál (1992). Magyar írók élete és munkái. 9. köt. Sajtó alá rendezte Viczián János. Budapest: Argumentum – MTA Könyvtára.
- Gulyás Pál (1995). Magyar írók élete és munkái. 3. köt. Sajtó alá rendezte Viczián János. Budapest: Argumentum – MTA Könyvtára.
- Kőszegfalvi Ferenc, & Borus Gábor (szerk.) (2002). Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon. Szeged: Bába és Társai.
- Markó László (szerk.) (2001). Új Magyar Életrajzi Lexikon. 2. köt. Budapest: Magyar Könyvklub.
- Pető Gábor Pál (1982). Mindenki tanára. *Népszabadság*, 40 (299), 4.
- Tasi István (2016). Az első Darwin évforduló: 1909. Az élővilág eredetéről szóló nézetek versengése Magyarországon, a 20. század elején. PhD értekezés. Budapest: ELTE.
- Tasi József (1980). József Attila és a halálbüntetés ellenes szövetség. *Párttörténeti Közlemények*, 26 (1), 90-110.
- Szeméremértési pör egy könyv miatt (1930). *Népszava*, 58 (110), 10.
- Zsoldos Andor (1949). Fülöp tanár úr. *Haladás*, 5 (16), 7.